

Competent authorities for proceeding to civil liability claims caused by sanctions at the national and international levels

Sepideh Razi: Ph. D in Private Law, University of Tehran. **email:** sepidehrazii@yahoo.com

The prolonged and continuous imposition of sanctions against Iran over many years has caused extensive harm to natural and legal persons. While the sanctions that either in their adoption or in their effects, have been accompanied by violations of international law and are therefore devoid of legitimacy and inconsistent with international legal standards. Where the incompatibility of sanctions with international obligations is established and their attribution to a sanctioning state or international organization is demonstrated, the international responsibility of the sanctioning entities arises.

In order to facilitate access to justice for victims of sanctions and to enable the possibility of reparation, it is essential to identify the competent judicial at both national and international levels and to clarify the applicable procedural frameworks. Accordingly, this research identifies the relevant judicial bodies and examines the jurisdictional bases, procedural mechanisms, parties to the proceedings, and other formal and substantive requirements governing sanctions-related claims. Therefore, the path of legal action for the injured parties to demand their rights is facilitated so that, in addition to achieving the desired result, by proving the impact of sanctions on the civilian population in competent authorities, it is possible to achieve a kind of global convergence on reducing the imposition of sanctions that are contrary to the standards of international law.

Keywords: sanctions, competent authorities, liability claims, procedural aspects, international responsibility

مراجع صلاحیت‌دار برای رسیدگی به دعای مسئولیت مدنی ناشی از تحریم در سطح ملی و بین‌المللی

نوشته

سپیده راضی*

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۹/۲۸
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۱۳

چکیده

۱۵۹

آیین دادرسی مدنی تطبیقی
Comparative Civil Procedure

مراجع صلاحیت‌دار
برای رسیدگی به
دعای مسئولیت
مدنی ناشی از
تحریم در سطح
ملی و بین‌المللی

تداوم و استمرار اعمال تحریم‌ها علیه ایران در طی سالیان متمادی موجب ورود خسارات گسترده به اشخاص حقیقی و حقوقی شده است. این در حالی است که تحریم‌هایی که وضع با اثر آنها با نقض مقررات بین‌المللی همراه بوده، فاقد مشروعیت و خارج از چارچوب موازین حقوق بین‌الملل است. در چنین وضعیتی، چنانچه مغایرت تحریم‌ها با تعهدات بین‌المللی احراز و قابلیت انتساب آنها به دولت یا سازمان بین‌المللی تحریم‌کننده اثبات شود، مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها و سازمان‌های تحریم‌کننده محقق خواهد شد. با احراز ثبوت این حقوق، شناسایی مراجع صلاحیت‌دار در سطح ملی و بین‌المللی برای رسیدگی به دعای ناشی از اعمال تحریم‌ها و تبیین آیین خاص رسیدگی در هریک از آنها با هدف تسهیل دادخواهی زیان‌دیدگان و فراهم‌سازی امکان جبران خسارت، ضرورتی انکارناپذیر است. این پژوهش ضمن تعیین مراجع قضایی صالح، به بررسی مبانی صلاحیتی، نحوه رسیدگی، اصحاب دعوا و سایر الزامات شکلی و ماهوی اقامه دعوی در مراجع ملی و بین‌المللی، از جمله دیوان بین‌المللی دادگستری، دیوان دادگستری اتحادیه اروپا و دیوان اروپایی حقوق بشر می‌پردازد. بنابراین، مسیر دادخواهی زیان‌دیدگان برای مطالبه حق خویش تسهیل می‌شود تا علاوه بر دستیابی آنها به نتیجه مطلوب، با اثبات اثرگذاری تحریم‌ها بر جمعیت غیرنظامی در مراجع صالح، امکان حصول نوعی هم‌گرایی جهانی بر کاهش اعمال تحریم‌های مغایر با موازین حقوق بین‌الملل فراهم گردد.

واژگان کلیدی: آیین رسیدگی، تحریم، دعای، مراجع صلاحیت‌دار، مسئولیت بین‌المللی.

تداوم اعمال تحریم‌ها علیه ایران و آثار زیان‌بار آن بر بخش‌های مختلف اقتصادی و سایر بخش‌ها شامل نظام سلامت و درمان و عرصه علمی کشور، لزوم بررسی مراجع صلاحیت‌دار برای رسیدگی به دعاوی مسئولیت مدنی ناشی از تحریم‌ها را در سطح ملی و بین‌المللی به‌عنوان یک مسئله اساسی مطرح نموده است. موارد متعددی از تحریم‌های اعمال‌شده علیه ایران به‌ویژه تحریم‌هایی که وضع یا اثر آنها با نقض قواعد مربوط به حقوق بشر همراه شده، فاقد مشروعیت و خارج از چارچوب موازین حقوق بین‌الملل است (جنیدی و راضی، ۱۴۰۰: ۱۸۲). با اعمال تحریم‌های مغایر با مقررات بین‌المللی و قابلیت انتساب آن به دولت یا سازمان بین‌المللی، مسئولیت مرجع تحریم‌کننده بر اساس ماده ۲ پیش‌نویس مواد «مسئولیت دولت‌ها برای اعمال نادرست بین‌المللی»^۱ و ماده ۴ پیش‌نویس مواد «مسئولیت سازمان‌های بین‌المللی»^۲ تحقق می‌یابد و این مسئله مطرح می‌شود که طرح و پیگیری این مسئولیت در کدام یک از مراجع صالح ملی و بین‌المللی امکان‌پذیر است. نگارنده پژوهش حاضر به روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از نظر علمای حقوق، اسناد بین‌المللی و مطالعه تطبیقی به تبیین مفاهیم و تحلیل داده‌ها پرداخته و برای عینی و ملموس کردن موضوع و نیز اجتناب از بحث تئوری محض، رویه قضایی و آرای صادره از مراجع بین‌المللی را بررسی کرده و به این پرسش اصلی پاسخ داده است که طرح و پیگیری دعاوی مسئولیت ناشی از اعمال تحریم در کدام یک از مراجع صالح قضایی در سطح ملی و بین‌المللی و به چه نحوی امکان‌پذیر است؟

طرح و پیگیری مسئولیت ناشی از اعمال تحریم حسب مورد در مراجع قضایی ملی-اعم از داخلی و خارجی- و مراجع قضایی بین‌المللی شامل دیوان بین‌المللی دادگستری، دیوان دادگستری اتحادیه اروپا و دیوان اروپایی حقوق بشر، امکان‌پذیر است. در این مقاله تلاش شده است ابعاد و نحوه طرح دعوی در هریک از مراجع پیش‌گفته به تفکیک مورد بررسی قرار گیرد.

۱. طرح دعاوی مسئولیت ناشی از اعمال تحریم در مراجع قضایی ملی

در طرح دعوی مسئولیت مدنی ناشی از تحریم در سطح ملی، دادگاه داخلی ایران تحت شرایطی به‌عنوان دادگاه محل ورود خسارت و همچنین دادگاه مقر دولت تحریم‌کننده از حیث محل وقوع عمل زیان‌بار و اقامتگاه خوانده، صالح به رسیدگی است. اینک ابعاد شکلی طرح دعوا در مراجع یادشده در دو بند زیر تبیین می‌شود.

1. "Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts" 2001.

2. "Draft articles on the responsibility of international organizations" 2011.

۱. ۱. دادگاه صالح داخلی

قانون صلاحیت دادگستری ایران برای رسیدگی به دعاوی مدنی علیه دولت‌های خارجی، به اشخاص حقیقی و حقوقی ایرانی اجازه داده است تا برای مقابله و جلوگیری از نقض مقررات و موازین حقوق بین‌الملل، از اقدامات دولت‌های خارجی که مصونیت قضایی دولت ایران و یا مقامات رسمی آن را نقض نموده‌اند، در دادگستری تهران اقامه دعوا کنند. همچنین طبق ماده ۲۴ «قانون مقابله با نقض حقوق بشر و اقدامات ماجراجویانه و تروریستی امریکا در منطقه»، قوه قضاییه موظف شده است در دعاوی ناشی از تحریم شعبه و یا شعب ویژه‌ای را به منظور رسیدگی به شکایات اشخاصی که به دلیل اعمال تحریم‌ها متحمل زیان شده‌اند اختصاص دهد. پس از ارجاع این دعاوی به شعبه‌های یادشده، شعبه مرجوع‌الیه به موجب مواد ۱، ۶ و ۷ قانون صلاحیت دادگستری، با احراز اینکه خسارت از تحریم‌های مغایر با موازین حقوق بین‌الملل ناشی شده است و زیان‌دیده یا بازماندگان وی در زمان وقوع حادثه یا زمان طرح دعوا تبعه ایران بوده‌اند، در راستای اقدام متقابل^۱ اقدام به رسیدگی می‌کند.

۱۶۱

آیین دادرسی مدنی تطبیقی
Comparative Civil Procedure

مراجع صلاحیت‌دار
برای رسیدگی به
دعای مسئولیت
مدنی ناشی از
تحریم در سطح
ملی و بین‌المللی

بنابراین، اشخاص حقیقی یا حقوقی می‌توانند دعوی مسئولیت مدنی ناشی از اعمال تحریم را علیه دولت تحریم‌کننده طرح کنند و دادگاه ایرانی در چارچوب اقدام متقابل به دعوی علیه دولت‌هایی که مصونیت دولت ایران و یا مقامات رسمی آن را نقض کرده‌اند رسیدگی می‌کند. دولت ایالات متحده امریکا به عنوان کشوری که بیشترین تحریم‌ها را علیه ایران اعمال کرده است، بارها مصونیت دولت ایران و مقامات رسمی آن را به موجب استثنای نقض مصونیت مقرر در ماده ۱۶۰۵ «قانون مصونیت دولت‌های خارجی»^۲ مصوب ۱۹۷۶ و اصلاحات بعدی آن^۳ نقض نموده و آرای متعددی^۴ را در محکومیت دولت و مقامات رسمی ایرانی به پرداخت خسارت صادر کرده است. بنابراین دادگاه‌های داخلی

۱. فهرست دولت‌های مشمول عمل متقابل از سوی وزارت امور خارجه تهی. به قوه قضاییه اعلام می‌شود.

2. Foreign Sovereign Immunities Act of 1976 (FSIA)

3. The Antiterrorism and Effective Death Penalty Act (AEDPA)

4. Michael Bennett as Plaintiffs v. Islamic Republic of Iran, Civil Action No. 03-1486 (RCL), United States District court, https://ecf.dcd.uscourts.gov/cgi-bin/show_public_doc?2003cv1486-20; Deborah D. Peterson, Personal Representative of the Estate of James C. Knipple, v. Islamic Republic of Iran, United States District Court for the District of Columbia, March 28, 2007; Joseph J. Cicippio, et al., Plaintiffs, v. Islamic Republic of Iran, Defendant, Civil Action No. 96-1805(TPJ), United States District Court, District of Columbia, 18 F. Supp. 2d 62 (D.D.C. 1998); Stephen M. Flatow, Plaintiff, v. The Islamic Republic of Iran, the Iranian Ministry of Information and Security, Ayatollah Ali Hoseini Khamenei, Ali Akbar Hashemi-Rafsanjani, Ali Fallahian-Khuzestani, and John Does, United States District Court, District of Columbia, 999 F. Supp. (1998), No. 97-396 (RCL), March 11, 1998: <https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/999/1/2267352/>

ایران به عنوان اقدام متقابل می‌توانند مصونیت قضایی دولت و مقامات رسمی آمریکا را نادیده بگیرند.

در فرضی که دولت ایران بخواهد علیه دولت اعمال‌کننده تحریم در دادگاه داخلی اقامه دعوا کند، این مسئله مطرح می‌شود که آیا امکان خواهان واقع شدن یک دولت به طور کلی و خاصه این دسته از دعاوی که بر مبنای اقدام متقابل است وجود دارد یا خیر؟ در پاسخ به این پرسش دو دیدگاه متصور است: در دیدگاه نخست، این امر با مانعی مواجه نیست؛ زیرا شرایط لازم برای اقامه دعوی خواهان که عبارت است از داشتن نفع، سمت و اهلیت (شمس، ۱۳۹۱: ۲۸۱) موجود است و شرطی در مورد اینکه خواهان باید از اشخاص حقوقی حقوق عمومی باشد یا از اشخاص حقوقی خصوصی (صفایی، ۱۳۹۶: ۹۰) وجود ندارد؛ لذا مقتضای موجود و مانع برای طرح چنین دعوی مفقود است. همچنین، ماده نخست «قانون الزام دولت به پیگیری جبران خسارت ناشی از اقدامات و جنایات آمریکا علیه ایران و اتباع ایرانی» مصوب ۱۳۹۵ مقرر کرده است: «دولت رأساً یا از طریق حمایت از اتباع جمهوری اسلامی ایران، اقدامات مقتضی از جمله اقدامات حقوقی را جهت جبران کامل خسارت از دولت ایالات متحده آمریکا به عمل آورد». واژه «رأساً» این اختیار را به دولت ایران می‌دهد تا برای مطالبه خسارت علیه دولت تحریم‌کننده اقامه دعوا کند. طرف‌داران دیدگاه دوم به جهت اهمیت مقبولیت و رعایت اصول دادرسی فراملی برای اجرای این آرا در عرصه بین‌المللی بر این باورند که چون اقامه دعوا در دادگاه ایران علیه دولت خارجی یا مقامات رسمی آن در چارچوب اقدام متقابل است، صرف نقض مصونیت دولت و مقامات رسمی ایران در دادگاه خارجی کافی نیست، بلکه باید به خواهان این دعوی برای رعایت اصل تناسب توجه گردد تا در دادگاه ایرانی نیز خواهان در همان مرتبه اقامه دعوا کند. از آنجا که خواهان دعوی یادشده در دادگاه‌های ایالات متحده، اتباع آمریکایی هستند نه دولت آمریکا^۱، بنابراین دولت ایران نیز نمی‌تواند در دادگاه‌های داخلی به عنوان خواهان این دعوی قرار گیرد.

از منظر نگرش نخستین، می‌توان به این اشکال این‌گونه پاسخ داد: در رویه دولت‌ها، معیار دقیقی برای حدود و ثغور اصل تناسب در اقدام متقابل وجود ندارد (حدادی و احدی کرتق، ۱۳۹۶: ۳۳۴). دیوان دادگستری بین‌المللی در پرونده گابچی‌کُو - ناگیماروس^۲ اعلام

۱. چراکه قانون ضد تروریسم (Anti-Terrorism and Effective Death Penalty Act) که به عنوان اصلاحیه قانون مصونیت دولت‌های خارجی وضع شده، به هدف حمایت از اتباع زیان‌دیده است. نک:

Goldsmith Jac. & Goodman Ryan, U.S. Civil Litigation and International Terrorism, University of Chicago Public La. Legal Theory Working Paper No.26, 2002, p. 9.

2. Case GabCikovo-Nagyymaros, Hungary/ Slovakia. 25 September 1997.

کرد از نظر دیوان، ملاحظه مهم این است که آثار یک اقدام متقابل باید متناسب^۱ با آسیب متحمل شده و هدف آن ترغیب دولت متخلف به اجرای تعهداتش تحت قوانین بین‌المللی باشد.^۲ در داوری قضیه Air Service در جایی که هیچ تعادل دقیقی میان اقدام فرانسه و اقدام متقابل ایالات متحده وجود نداشت (ابراهیم گل، ۱۳۹۸: ۳۰۳)، دیوان داوری در رأی خود اظهار داشت: «بنظر نمی‌رسد اقدامات ایالات متحده در مقایسه با اقدامات فرانسه با اصل تناسب آشکارا نامتناسب باشد» و همچنین در بخشی دیگر از رأی، بیان داشت قضاوت راجع به تناسب اقدامات متقابل کار آسانی نیست و در بهترین حالت به‌طور تقریبی ممکن است. به اعتقاد دیوان، ضروری است که برای تعیین تناسب در اختلاف بین دولت‌ها، خسارات و زیان‌های وارده و اهمیت مسائل نقض شده در نظر گرفته شود.^۳ دو معیار از این رأی قابل استنباط است: یکی توجه به میزان خسارات و زیان وارده، و دیگری اهمیت مسائل نقض شده که هر دو مورد در ماده ۵۱ سند مسئولیت دولت‌ها در خصوص ارائه معیار برای رعایت اصل تناسب در اقدامات متقابل در نظر گرفته شده است. طبق این ماده، اقدامات متقابل باید با زیان وارده متناسب باشند و با توجه به شدت عمل نادرست بین‌المللی انجام شوند.

۱۶۳

آیین دادرسی بین‌المللی
Comparative Civil Procedure

مراجع صلاحیت‌دار
برای رسیدگی به
دعای مسئولیت
مدنی ناشی از
تحریم در سطح
ملی و بین‌المللی

نگرش نخست، دو معیار مورد اشاره برای تأمین تناسب مدنظر در اقدام متقابل را در فرض مورد بحث محقق می‌داند، زیرا آمریکا با توجه به تجویز گسترده‌ای که در نقض مصونیت دولت ایران و مقامات رسمی آن به موجب استثنای قانون مصونیت دولت‌های خارجی خود، به‌دست داده، در آرای بسیاری دولت ایران و مقامات رسمی آن را به پرداخت خسارت به میزان بالایی محکوم کرده است (Crowell & Moring, 2014: 172)؛ لذا در خصوص معیار نخست مسئله‌ای مطرح نیست. در باب معیار دوم، یعنی رعایت تناسب در شدت عمل نادرست بین‌المللی، باید گفت که دادگاه امریکایی مصونیت دولت ایران و مقامات رسمی آن را به موجب ماده ۱۶۰۳ قانون مصونیت دولت‌های خارجی آمریکا و اصلاحات بعدی نادیده گرفته و دقیقاً به موجب قوانین تحریمی و مقابله‌ای ایران نیز به همان میزان اکتفا شده است و به‌عنوان اقدام متقابل مصونیت دولت خارجی و مقامات رسمی آنها در دادگاه ایرانی نادیده گرفته می‌شود. لذا نه تنها شدت عمل نادرست بین‌المللی فراتر نرفته، بلکه همان نوع نقض تعهد برای اقدام متقابل در نظر گرفته شده است. در حالی که برای رعایت تناسب در اقدام متقابل لازم نیست اقدام از همان نوع اقدام

1. commensurate

2. Case GabCikovo-Nagymaros, Hungary/ Slovakia. 25 September 1997, Para. 85.

3. AirService Agreement of 27 March 1946 between the United States of America and France, Vol. XVIII. December 1978, P. 417.

دولت متخلف باشد، بلکه دولت زیان‌دیده می‌تواند تعهداتی غیر از تعهدات نقض‌شده، ولی با همان شدت را در پاسخ به آن عمل نقض کند.

بنابراین، معیار توجه به شخص زیان‌دیده برای رعایت اصل تناسب در اقدامات متقابل، نه تنها ضرورتاً از رویه بین‌المللی و ماده ۵۱ سند مسئولیت دولت‌ها استنباط نمی‌شود، بلکه به لحاظ منطقی نیز صحیح به نظر نمی‌رسد؛ زیرا در کشوری مانند ایران که دولت دهه‌ها عمده اقتصاد آن را برعهده داشته و اساساً در اثر تحریم‌ها، آسیب عمده و جدی به بخش دولتی وارد شده است، خصوصیتی در مورد شخص زیان‌دیده وجود ندارد که گفته شود اگر اقامه دعوا از جانب دولت طرح گردد، موجب عدم رعایت تناسب در اقدام متقابل خواهد بود، بلکه شدت عمل نادرست بین‌المللی که همان نقض مصونیت دولت خوانده است و نیز خسارات واردشده اهمیت دارد؛ نه ماهیت شخصی که پیرو این نقض، حقی را مطالبه می‌کند. به موجب این دیدگاه، حتی اگر جهت تأمین ملاحظات دیدگاه مخالف که طرح دعوی دولت ایران علیه دولت امریکا را به دلیل انجام عمل مشابه از سوی دولت امریکا خارج از حدود اقدام متقابل و خلاف قاعده عرفی مصونیت قضایی و اجرایی دولت خارجی می‌داند، از دعوی دولت متضرر از تحریم علیه دولت تحریم‌کننده در دادگاه‌های خود صرف‌نظر شود، با توجه به این واقعیت که مستندات وزارتخانه‌ها و دستگاه‌های اجرایی نشانگر ورود بخش اعظم خسارات ناشی از تحریم به شرکت‌های تابعه و یا وابسته به آنهاست، ممکن است شرکت‌های دولتی که طبق ماده ۵۸۷ قانون تجارت دارای شخصیت حقوقی مستقل از دولت هستند، بتوانند خواهان این دعاوی قرار گیرند تا از ایراد احتمالی یادشده مصون بمانند.

در خصوص نحوه اجرای احکام صادره از دادگاه داخلی، قانون‌گذار ایرانی در راستای اقدام متقابل در واکنش به نقض مصونیت اجرایی دولت ایران و مقامات رسمی آن از سوی دولت خارجی، مقرراتی را پیش‌بینی نموده است. بر اساس ماده ۸ قانون صلاحیت دادگستری ایران و ماده ۲ قانون الزام دولت به پیگیری جبران خسارات ناشی از اقدامات و جنایات امریکا علیه ایران و اتباع ایرانی، در مواردی که دولت خارجی تعهدات خود در قبال مصونیت اموال متعلق به دولت و مقامات جمهوری اسلامی ایران را نقض نماید، در این صورت، اموال متعلق به دولت یا مقامات دولت خارجی در راستای اقدام متقابل، مصون از اقدامات اجرایی نخواهد بود. بنابراین به موجب مواد یادشده، در صورت نقض مصونیت اجرایی دولت ایران یا مقامات آن از سوی دولت تحریم‌کننده، مصونیت اموال متعلق به آن دولت خارجی و مقامات آن در راستای اقدام متقابل نادیده گرفته می‌شود و قابل توقیف هستند.

۲.۱. دادگاه صالح خارجی

در دعاوی مسئولیت مدنی ناشی از تحریم، دولت تحریم‌کننده خواننده محسوب می‌شود و اصل صلاحیت دادگاه محل اقامت خواننده جزء اصول خدشه‌ناپذیر دادرسی عادلانه در تمام سیستم‌های حقوقی است (اسدی، ۱۳۹۷: ۳۶۷). همچنین اقامه دعوا در مراجع قضایی دولت تحریم‌کننده بدون آنکه مسئله مصونیت قضایی دولت خارجی و مقامات رسمی آن مطرح باشد، امکان‌پذیر است؛ زیرا مصونیت قضایی به این معناست که هیچ دولتی نمی‌تواند در مراجع داخلی خود، دولت‌های خارجی را مورد تعقیب قرار دهد (Whytock, 2013: 2035). در این دعوا که دستگاه قضایی کشور خارجی در مورد مسئولیت دولت خود تصمیم می‌گیرد با مانع مصونیت قضایی روبه‌رو نمی‌شود. بنابراین، به‌عنوان روش دیگری برای احقاق حق، اشخاص حقیقی یا حقوقی زیان‌دیده از تحریم می‌توانند در مراجع قضایی کشور تحریم‌کننده طرح دعوا نمایند بدون آنکه با مانع مصونیت قضایی مواجه شوند.

در خصوص طرح دعوای دولت یا دستگاه‌های دولتی ایران علیه ایالات متحده آمریکا در دادگاه‌های این کشور، گرچه با ملاحظات منعی وجود ندارد، همان‌طور که رویه قضایی آمریکا نشان می‌دهد در مواردی از جمله زمانی که عمل زیان‌بار در محدوده حاکمیت آمریکا واقع شده و یا خسارت ناشی از نقض معاهدات باشد، کشورهای خارجی علیه دولت آمریکا در دادگاه‌های آن طرح دعوا نموده، رسیدگی قضایی انجام گرفته است (Tosini, 2014: 111). اما طرح دعوا از سوی دولت یا دستگاه‌های دولتی ایران در دادگاه‌های آمریکا از نظر موضع اصولی به جهت عدم استقلال قضایی محاکم آمریکا از هیئت حاکمه آن کشور در موضوع اعمال تحریم که یک عمل حاکمیتی محسوب می‌شود و از نظر ماهوی به دلیل احتمال پایین موفقیت در دعوا از جهت وجود قانون‌گذاری‌های متعدد در این کشور در مورد تحریم علیه ایران و مشروعیت تحریم‌ها از سوی دستگاه حاکمه و قوه قضاییه، مطلوب دولت و دستگاه‌های دولتی نخواهد بود.

قابل توجه است، در مواردی که به‌موجب تحریم‌های هوشمند، اسامی اشخاص حقیقی و حقوقی به دلیل ارتباط آنها با بخش تحریمی در لیست تحریم قرار می‌گیرد، اگر تحریم‌ها بدون رعایت الزامات اساسی مربوط به تشریفات تصمیم‌گیری و دادرسی منصفانه و با نقض حقوق بنیادین شامل حق حمایت قضایی مؤثر مانند الزام به بیان دلایل کافی، ارائه مدارک و مبنای محکم برای اعمال تحریم و همچنین حق دفاع مانند حق شنیده شدن و حق دسترسی به پرونده اعمال گردد، برای اثبات این موضوع و مطالبه خسارات مادی و معنوی ناشی از آن، دادگاه محل دولت تحریم‌کننده می‌تواند مرجع مناسبی تلقی شود؛ زیرا در این فرض مسئله عدم مشروعیت ماهوی قوانین تحریمی مطرح نیست تا به دلیل تبعیت

محاكم قضایی کشور تحریم‌کننده از قوانین تحریمی، امکان موفقیت دعوا پایین باشد، بلکه شخص مورد تحریم مدعی است که بدون رعایت موازین قانونی و درست در تشخیص و ارزیابی شواهد، تحریم علیه وی اعمال گردیده است. این نوع دعوی مسئولیت، در موارد متعددی^۱ در نزد دادگاه مرجع تحریم‌کننده مطرح شده و با موفقیت همراه بوده است.

در خصوص اجرای احکام صادره از سوی دادگاه‌های دولت تحریم‌کننده و توقیف اموال آن، از آنجا که اجرای حکم در کشور خوانده مورد نظر است، بحث مصونیت اجرایی قابل طرح نخواهد بود؛ زیرا بحث مصونیت اجرایی زمانی مطرح می‌شود که اموال یک دولت در کشوری دیگر توقیف شود که چنین شرایطی در اینجا موضوعیت ندارد. به این ترتیب، اموال حاصل از اقدام تجاری و تصدی‌گری دولت^۲ تحریم‌کننده و مقامات آن، قابل توقیف است.

۲. طرح دعوای مسئولیت ناشی از اعمال تحریم در مراجع بین‌المللی

برخی مراجع قضایی در سطح بین‌المللی، تحت شرایطی برای رسیدگی به دعوای مسئولیت بین‌المللی ناشی از تحریم صالح هستند. در این گفتار، ضمن تبیین این مراجع، ابعاد خاص هریک از آنها برای طرح دعوی مسئولیت ناشی از اعمال تحریم بررسی می‌شود.

۱. برای نمونه، دولت انگلی. خزانه‌داری این کشور در سال ۲۰۰۹ با تحریم بانک ملت به بهانه واهی تأمین مالی صنعت هسته‌ای ایران، دسترسی این بانک به بخش مالی انگلیس را ممنوع کرد. اتحادیه اروپا هم در سال ۲۰۱۰ با طرح دلایل مبه. واهی تحریم مشابهی علیه بانک ملت اعمال کرد. بانک ملت اقدام به پیگیری حقوقی هم در نزد اتحادیه اروپا. هم محاکم بریتانیا نمود. دادگاه در ۳۱ ژانویه سال ۲۰۱۳ درخواست بانک ملت مبنی بر ابطال تصمیمات اتحادیه اروپا در خصوص تحریم این بانک را پذیرف. قطعنامه‌های صادر. ضمائم آن را ابطال کر. بانک ملت از لیست تحریم‌های اتحادیه اروپا خارج شد. در ۲۹ خرداد ۱۳۹۲، دادگاه عالی انگلیس که بالاترین مرجع قضایی در این کشور شناخته می‌شود طی حکمی تحریم‌های وضع شده از سوی دولت انگلیس علیه بانک ملت ایران را لغو کرد، جاناناتان سامپتون، قاضی دادگاه عالی انگلیس، پس از صدور رأی لغو تحریم بیان کرد: «دولت انگلیس در تحریم بانک ملت ایران که به اتهام مشارکت این بانک در فعالیت‌های هسته‌ای انجام گرفته است رویکردی خودسرانه، غیرمنطق. نامتناسب داشته است». سپس خسارت ناشی از این تحریم، در سال ۲۰۱۴ از دادگاه انگلیس مطالبه شد. دادگاه ضمن اعلام محق بودن بانک ملت در ادعای خسارت، از مسئولان بانک ملت خواست تا گزارش حسابرسی دقیقی را برای رق. میلیارد دلار ارائه کنند. در تاریخ ۱۷ ژوئن ۲۰۱۹ بانک ملت با خزانه‌داری بریتانیا در خصوص تقویم خسار. تعیین آن، موافقت‌نامه میانجیگری را تحت اشراف دادگاه بریتانیایی امضا کر. در نهایت در جولای ۲۰۱۹ خزانه‌داری بریتانیا خسارت توافقی فیما بین را به حساب معرفی شده بانک ملت واریز نمو. پرونده ده‌ساله بانک ملت در محاکم بریتانیایی بسته شد.

(Bank Mella. Her Majesty's Treasury (No 2): SC 19 Jun 2013)

۲. اموال دولتی به معنای اخص، اموالی است که دولت در مقام تصدی‌گری به دست آورد. مالکیت آن همانند سایر اشخاص بر اموالشان است؛ درحالی که اموال عمومی برای استفاده مستقیم تمام مردم فراهم می‌شو. دولت تنها از جهت ولایتی که بر عموم دارد، می‌تواند آن را اداره کند (کاتوزیان، ناصر، اموال. مالکیت، بنیاد حقوقی میزان. ۳۲، ۱۳۹۰، صص ۶۸-۶۹).

۲. ۱. امکان طرح دعوای ناشی از اعمال تحریم در دیوان بین‌المللی دادگستری

دیوان بین‌المللی دادگستری به‌عنوان یک مرجع قضایی بین‌المللی زمانی صلاحیت رسیدگی به پرونده ارجاعی را دارد که در خصوص حل اختلاف از سوی این مرجع، توافق شده باشد. گرایش دیوان به اصل رضایی بودن صلاحیت، ریشه در اساسنامه این نهاد قضایی دارد (ممتاز، ۱۳۹۵: ۱۰). همچنین تعیین حدود صلاحیت به این معنی که دولت‌ها حتی در صورت قبول صلاحیت دیوان، حل اختلافات معینی را از صلاحیت دیوان مستثنی کنند یا اینکه صلاحیت دیوان را برای زمان محدود و معینی قبول کنند به رضایت کشور طرف دعوا بستگی دارد (میرعباسی، ۱۳۶۳: ۱۸۸).

دولت ایران در چارچوب پیشنهاد مورخ ۱۹ خرداد ۱۳۹۷ معاون حقوقی رئیس‌جمهور، به‌موجب بند ۲ ماده ۲۱۱ عهدنامه «مودت، روابط اقتصادی و حقوق کنسولی» در خصوص اعمال تحریم‌ها که با نقض عهدنامه یادشده به مخدوش شدن روابط تجاری میان طرفین و محدودیت شدید بر ایران منجر گردید، در تیر ۱۳۹۷ نزد دیوان بین‌المللی دادگستری طرح دعوا نمود.^۲ همچنین، دولت ایران به‌منظور جلوگیری از وقوع زیان غیرقابل جبران و نیز پیشگیری از اجرایی شدن تصمیم امریکا به بازگرداندن تحریم‌ها و اعمال تحریم‌های شدیدتر، صدور دستور موقت را درخواست نمود. دیوان در مهر ۱۳۹۷ (۳ اکتبر ۲۰۱۸) با صدور دستور موقت^۳ از دولت امریکا خواست که هرگونه مانع در زمینه صادرات آزاد دارو و تجهیزات پزشکی، مواد غذایی، محصولات کشاورزی و قطعات و خدمات لازم مربوط به هواپیمایی کشور را رفع کند و تأکید نمود که پرداخت‌ها و سایر مبادلات و جوه تا جایی که به کالاهای و خدمات دارو و تجهیزات پزشکی مربوط باشد، مشمول هیچ محدودیتی نشود. در همان روز صدور دستور موقت، ایالات متحده امریکا رسماً خروج خود و فسخ عهدنامه مودت را بر اساس بند ۳ ماده ۲۳ معاهده مودت با اخطار کتبی به مدت یک سال اعلام کرد. اما این اقدام نتوانست بر روند رسیدگی به شکایت ایران تأثیری داشته باشد، زیرا نقض این عهدنامه و مخدوش کردن مسیر تسهیل مراودات تجاری با اعمال تحریم‌ها

۱۶۷

آیین دادرسی مدنی تطبیقی
Comparative Civil Procedure

مراجع صلاحیت‌دار
برای رسیدگی به
دعای مسئولیت
مدنی ناشی از
تحریم در سطح
ملی و بین‌المللی

۱. «هر اختلافی بین طرفین در مورد تفسیر یا اجرای عهدنامه فعلی که از طریق دیپلماسی به نحو رضایت‌بخشی فیصله نیابد به دیوان بین‌المللی دادگستری ارجاع خواهد شد مگر اینکه طرفین معظم متعاقد موافقت کنند که اختلاف به وسائل مسالمت‌آمیز دیگری ح. فصل شود».

2. Application Islamic Republic of Iran v. United States of America, Alleged Violations of the 1955 Treaty of Amity, Economic Relations, and Consular, 16 July 2018, <https://www.icj-cij.org/case/175>

3. Order of Provisional Measures (Islamic Republic of Iran v. United States of America, Alleged Violations of the 1955 Treaty of Amity, Economic Relations, and Consular). October 2018, I.C.J. Reports 2018.

بی‌تردید در زمان اعتبار این معاهده به‌وقوع پیوسته بود. به‌علاوه باید توجه داشت که حتی پس از خروج نیز به‌موجب ماده ۲۳ عهدنامه، تا یک سال تعهدات طرفین پابرجا بوده است. تاکنون چند لایحه اعتراضی از سوی دولت ایران^۱ در خصوص عدم تبعیت آمریکا از تصمیم دادگاه با توجه به ماهیت دستور موقت که مبتنی بر فوریت و ضرورت به‌منظور جلوگیری از تشدید وضعیت حاکم است و رسیدگی فوری به این نقض را می‌طلبد، به دیوان بین‌المللی دادگستری ارسال گردید؛ زیرا احاله بررسی نقض دستور و اتخاذ تصمیم لازم، به مرحله رسیدگی ماهوی، هم با وصف الزام‌آور دستور که خود به‌طور مستقل یک پیش‌نویس الزام‌آور بین‌المللی است و هم با توجه به فلسفه آن که مبتنی بر فوریت و ضرورت است منافات دارد و درواقع موجب مهمل ماندن دستور می‌شود.

ارسال این لوایح اعتراضی و لزوم بازنگری به نحوه نظارت بر نقض دستور موقت سبب شد که دیوان بین‌المللی دادگستری ماده ۱۱ جدید^۲ قطعنامه مربوط به آیین رسیدگی داخلی خود را منتشر کند.^۳ به‌موجب این ماده، یک کمیته موقت با سه قاضی که نه از اعضای دادگاه با تابعیت یکی از طرفین دعوا و نه از قضات اختصاصی باشد، برای کمک به نظارت بر اجرای دستور موقت ایجاد می‌شود. این کمیته اطلاعات ارسالی از سوی طرفین را بررسی و به دیوان گزارش می‌دهد و درنهایت دیوان در مورد اقدامات بعدی تصمیم‌گیری خواهد کرد. این امر یک پیشرفت قابل توجه است، به این جهت که پرونده‌هایی در سال‌های اخیر وجود داشته و به‌صورت دستور موقت ازجمله دستور موقت ۳ اکتبر ۲۰۱۸ در خصوص نقض‌های عهدنامه مودت منجر شده است که به‌وضوح به ضمانت اجرای قوی‌تر و اطمینان در اجرای آنها نیاز دارد که امید است تغییر در نظارت بر دستورات موقت به‌موجب این ماده، تاحدی زمینه یادشده را فراهم سازد.

دیوان بین‌المللی دادگستری صلاحیت خود را برای رسیدگی به دعوی اصلی در تصمیمی که در ۳ فوریه ۲۰۲۱ (۱۵ بهمن ۱۳۹۹) صادر شد با رد ایرادات صلاحیتی دولت

۱. لایحه نخستین پیش از شیوع ویروس کرونا، به جهت نقض عدم تبعیت آمریکا از دستور موقت. دوا لایحه پس از شیوع ویروس کرونا در چارچوب پیشنهاد معاون حقوقی رئیس‌جمهور، (دکتر لغیا جندی) در دولت دوازدهم تهی. ارسال شد.

2. (i) Where the Court indicates provisional measures, it shall elect three judges to form an ad hoc committee which will assist the Court in monitoring the implementation of provisional measures. This committee shall include neither a Member of the Court of the nationality of one of the parties nor any judges ad hoc.
 - (ii) The ad hoc committee shall examine the information supplied by the parties in relation to the implementation of provisional measures. It shall report periodically to the Court, recommending potential options for the Court.
 - (iii) Any decision in this respect shall be taken by the Court.
3. www.icj-cij.org/en/other-texts/resolution-concerning-judicial-practice

ایالات متحده آمریکا، پذیرفت. ایرادات صلاحیتی ایالات متحده در محورهای زیر مطرح شد: ۱- اولین ایراد مطروحه از سوی دولت آمریکا، خروج موضوعی دعوی از قلمرو بند ۲ ماده ۲۱ عهدنامه مودت و مربوط بودن اختلاف به برنامه جامع اقدام مشترک بود. ایران دعوی طرح‌شده را با برجام مرتبط ندانست، زیرا یک موضوع مشخص حقوقی می‌تواند در قلمرو چند پیش‌نویس بین‌المللی قرار گیرد. دیوان نیز با توجه به امکان ارتباط یک دعوا با چند پیش‌نویس بین‌المللی و به‌ویژه این حقیقت که وجود جنبه‌های سیاسی در یک اختلاف، مانع از رسیدگی حقوقی به آن نیست، به اتفاق آرا این ایراد را رد کرد.^۱ ۲- آمریکا در ایراد دوم خود بیان داشت: عهدنامه مودت پیش‌نویسی کاملاً دوجانبه و در راستای حمایت از اتباع و شرکت‌های طرفین در جهت تسهیل امور تجاری است، به همین دلیل اقداماتی را که به دلیل تصمیمات اتخاذشده از سوی دولت‌های ثالث صورت گرفته است خارج از شمول عهدنامه مودت دانست. ایران با تأکید بر تفسیر عرفی و سیاق عبارات و کلمات عهدنامه این‌طور استدلال نمود که «تجارت آزاد» بین طرفین که در عهدنامه به آن اشاره شده، اعم است از محدودیت‌هایی که آمریکا مستقیماً در خصوص اتباع و شرکت‌های خود یا اتباع و یا شرکت‌های ثالث در نظر گرفته است. لذا باید از اعمال هرگونه تبعیض چه به صورت مستقیم و چه به صورت غیرمستقیم خودداری ورزد. درنهایت دیوان ضمن رد استدلال آمریکا اشعار می‌دارد که حتی اگر ایراد دوم نسبت به صلاحیت را بپذیرد، ولی سایر ایرادات را وارد نداند، عملاً رسیدگی خاتمه نمی‌یابد؛ لذا این ایراد موجب عدم صلاحیت دیوان نیست.^۲ به این ترتیب، دست‌کم در مرحله رسیدگی صلاحیتی، تحریم‌های ثانویه آمریکا از شمول رسیدگی دیوان خارج نشده که قدمی ارزشمند است. ۳- ایراد دیگر مطروحه از سوی ایالات متحده آمریکا، ایراد عدم قابلیت استماع دعوا بود مبنی بر اینکه ایران به‌دنبال سوءاستفاده از روند دادرسی در راستای دستیابی به منفعت نامشروع بوده است. ایران این ادعا را وارد ندانست و استدلال نمود که ادعای آمریکا غیرموجه و بدون دلایل کافی است و ایران در پی سوءاستفاده از نتیجه دعوا نیست. درنهایت در بخش سایر اعتراضات، ایراداتی از سوی ایالات متحده مطرح شد که جنبه ماهوی داشت؛ از جمله ایراد مربوط به بند «د» و «ب» ماده ۲۰ عهدنامه مودت در مورد اقدامات مرتبط با منافع امنیتی اساسی آمریکا و اقدامات مربوط به مواد شکاف‌پذیر که این ایرادات حسب طبع ماهوی موضوع و عدم قابلیت طرح در مرحله رسیدگی شکلی و صلاحیتی مردود

1. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/175/175-20210203-JUD-01-00-EN.pdf>, Paragraph 42-60.
2. Ibid, Paragraph 61-83.

اعلام شد.^۱ دیوان به موجب بند ۱۱۴ این رأی، با پذیرش صلاحیت خود وارد رسیدگی ماهوی شد. قابل توجه اینکه حتی اگر دیوان در رسیدگی ماهوی، استحقاق ایران به جبران خسارت ناشی از نقض عهدنامه مودت را احراز نمی‌کرد، این امر مانع از آن نمی‌شد که ایالات متحده را صرفاً به دلیل نقض دستور موقت که متضمن اهداف بشردوستانه است، به پرداخت خسارت محکوم کند؛ زیرا این دولت از زمان صدور دستور تا صدور رأی ماهوی از انجام یک سند الزام‌آور بین‌المللی امتناع کرده و پیرو این نقض، خسارات جبران‌ناپذیری وارد آورده است.

در این مرحله از رسیدگی، احراز مغایرت تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا با موازین حقوق بین‌الملل برای تحقق مسئولیت و سپس احراز رابطه سببیت میان خسارات وارده و اعمال تحریم‌ها در ایجاد تعهد به جبران خسارات نقش اساسی دارد، زیرا تحقق مسئولیت مدنی ناشی از اعمال تحریم مطابق با ماده ۲ پیش‌نویس مواد «مسئولیت دولت‌ها برای اعمال نادرست بین‌المللی»^۲ نیازمند احراز دو رکن شامل وقوع عمل مغایر با موازین حقوق بین‌الملل و انتساب آن به یک دولت یا سازمان بین‌المللی است. اعمال تحریم‌های آمریکا علیه ایران تعهداتی از جمله معاهدات حقوق بشری^۳، عهدنامه مودت، حقوق کنسولی و روابط اقتصادی^۴ و همچنین اصول کلی حقوقی شامل اصل ملاحظات اولیه انسانی^۵، اصل عدم مداخله^۶، اصل برابری حاکمیت کشورها^۷، اصل حسن نیت^۸ و لزوم وفای به عهد^۹ و در نهایت اصل آزادی تجارت^{۱۰} نسبت به اقلام بشردوستانه را نقض کرده و خسارات متعددی را به اشخاص بسیاری وارد نموده است.^{۱۱} اثبات نقض تعهدات صورت‌گرفته

1. Paragraph 97-113.

جنیدی، لعیا، تمهیدات لازم برای توفیق نهایی در لاهه، روزنامه ایران، ۹۹/۱۲/۱۸.

2. "Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts" 2001.

۳. قواعد مربوط به حمایت از حقوق بشر در معاهدات. اسناد الزام‌آور متعددی از جمله اعلامیه جهانی حقوق بشر، منشور ملل متحد، میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماع، فرهنگی، میثاق بین‌المللی حقوق مدنی، سیاسی، کنوانسیون حقوق کودک، مقدم. اساسنامه سازمان بهداشت جهانی، کنوانسیون اروپایی حمایت از حقو. آزادی‌های بنیادین بش. کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر بیان شده است.

4. Treaty of Amity, Economic Relation and Consular Rights

5. Principle of elementary considerations of humanity

6. Principle of non-intervention

7. Principle of sovereign equality of states

8. Principle of good faith

9. Pacta Sunt Servanda

10. Principle of freedom of trade

۱۱. برای مطالعه تفصیلی، رک. رساله دکتری سپیده راضی، مسئولیت مدنی ناشی از اعمال تحریم، دانشکده حقو. علوم سیاسی دانشگاه تهران، مورخ ۱۴۰۱.

که بر اساس ماده ۴ پیش نویس مواد «مسئولیت دولت‌ها»^۱ منتسب به دولت امریکا است، می‌تواند به صدور رأی به نفع دولت ایران بینجامد.

در مورد نحوه اجرای احکام این دیوان طبق ماده ۹۴ منشور، هر عضو ملل متحد متعهد است در هر دعوایی که او طرف آن است، از تصمیم دیوان تبعیت کند. هرگاه طرف دعوایی از انجام تعهداتی که بر حسب رأی دیوان برعهده او گذاشته شده است تخلف ورزد، طرف دیگر می‌تواند به شورای امنیت رجوع نماید، و این شورا در صورتی که ضروری تشخیص دهد توصیه‌هایی ارائه یا برای اجرای رأی دیوان تصمیم لازم را اتخاذ می‌کند.

۲. امکان طرح دعوی ناشی از اعمال تحریم در دیوان دادگستری اتحادیه اروپا^۲

طی دهه‌های گذشته، اعمال تحریم به یکی از رویکردهای اصلی سیاست خارجی اتحادیه اروپا تبدیل شده و با استفاده گسترده و فزاینده از آن نسبت به کشورهای مختلف از جمله ایران، توانسته است تأثیر منفی قابل توجهی را بر بخش‌های مختلف اقتصادی - خصوصی و دولتی - و همچنین اشخاص حقیقی بگذارد^۳. همین مسئله به طرح حجم قابل توجهی از دعاوی در دیوان دادگستری اتحادیه اروپا منجر شده است^۴. بسیاری از اشخاصی که تحت رژیم‌های تحریمی اتحادیه اروپا قرار گرفته‌اند، از فرصت بازبینی قضایی استفاده کرده، آن را در دیوان دادگستری اتحادیه اروپا به چالش کشیده‌اند که این حجم از دعاوی یک چالش جدی برای سیاست‌گذاران اتحادیه یادشده محسوب می‌شود^۵.

اقدامات تحریمی این اتحادیه از سوی شورای اتحادیه اروپا و در چارچوب سیاست خارجی و امنیتی مشترک اعمال می‌شود. از این رو، طرح مسئولیت ناشی از اعمال تحریم از طریق دعوی ابطال اقدامات این شورا و مطالبه خسارت ناشی از آن میسر است که به ترتیب در دو بند زیر بررسی می‌شود.

۱۷۱

آیین دادرسی مدنی تطبیقی
Comparative Civil Procedure

مراجع صلاحیت‌دار
برای رسیدگی به
دعای مسئولیت
مدنی ناشی از
تحریم در سطح
ملی و بین‌المللی

۱. ماده ۴: «رفتار هر ارگان دولتی، به موجب حقوق بین‌الملل عمل آن دولت محسوب می‌شود فارغ از اینکه آن ارگان کارکرد تقنینی، قضایی، اجرایی یا کارکرد دیگر داشته باش. اعم از اینکه ارگان مذکور در سازمان دولتی چه موقعیتی دار. اعم از اینکه ارگان مذکور عضوی از دولت مرکزی باشد یا عضوی از واحد دولتی محلی».

2. Court of Justice of European Union

3. Gestri, Marco, Sanctions Imposed by the European Union: Legal and Institutional Aspects, Publish by Brill, 2016, p. 71.

4. Cas T-14/1. T-87/14 IRIS. Council; T-423/1. T-64/14 Good Luck Shippin. Council; T-58/12 Nabipou. Council; Case T-66/12 Sedgh. Aziz. Council; T-158/13 Iranian Aluminium Compan. Council. <https://www.europeansanctions.com/de-listing/>

5. Chachko, Elena, Foreign Affairs in Court: Lessons from CJEU Targeted Sanctions Jurisprudence, The Yale journal of international law, vol. 44: 1, 2019, p. 2.

۲.۲.۱. نحوه ابطال تصمیمات و مقررات شورای اتحادیه اروپا

نظارت قضایی دیوان دادگستری اتحادیه اروپا بر اقدامات نهادهای این اتحادیه بر اساس مواد ۲۶۳^۱ و ۲۷۵^۲ معاهده کارکرد اتحادیه اروپا صورت می‌گیرد. این دیوان طبق مواد یادشده موظف است قانونی بودن مصوبات شورا و سایر نهادهای این اتحادیه را بنابه درخواست کشور عضو، پارلمان اروپا، شورا یا کمیسیون و هر شخص حقیقی یا حقوقی مورد بررسی قرار دهد. این بازبینی براساس بند نخست ماده ۲۵۶ معاهده کارکرد^۳، ابتدا در دادگاه عمومی اتحادیه صورت می‌گیرد و سپس رأی صادره از این مرجع ظرف دو ماه پس از ابلاغ در دیوان دادگستری اروپا قابل اعتراض^۴ است.

دادگاه‌ها در نظارت قضایی بر مصوبات شورا، قانونی بودن آن را بررسی و در صورت احراز برخی جهات مشخص، حکم بر بطلان تصمیم یا اقدام مربوطه صادر می‌کنند. این جهات شامل عدم صلاحیت شورا^۵، نقض الزامات رویه‌ای اساسی مربوط به تشریفات

۱.. ماده ۲۶۳ معاهده یادشده، گستره وسیعی دارد به طوری که دیوان دادگستری اتحادیه اروپا را قادر می‌سازد قانونی بودن اقدامات قانون‌گذاری، مصوبات شورا، اقدامات کمیسیون، بانک مرکزی اروپا، همچنین اقدامات پارلمان اتحادیه اروپا، اقدامات نهادهای دفا، سازمان‌های اتحادیه که برای اشخاص ثالث ایجاد اثر حقوقی می‌کند مورد بررسی قضایی قرار دهد.

۲. ماده ۲۷۵ معاهده کارکرد اتحادیه اروپا مقرر می‌دارد: «دیوان دادگستری اتحادیه اروپا در رابطه با مقررات مربوط به سیاست خارج، امنیتی مشترک، یا در مورد اقداماتی که بر اساس آن مقررات، اتخاذ می‌شود صلاحیتی ندارد. با این حال، دیوان صلاحیت نظارت بر رعایت ماده ۴۰ معاهده اتحادیه اروپا، صدور حکم در دعاوی که مطابق با شرایط مندرج در بند چهارم ماده ۲۶۳ این معاهده در مورد بازبینی قانونی بودن تصمیمات شورا در رابطه با اقدامات محدودکننده علیه اشخاص حقیقی یا حقوقی که بر اساس فسخ از عنوان پنجم معاهده اتحادیه اروپا اتخاذ شده را خواهد داشت».

۳. بند نخست ماده ۲۵۶ معاهده کارکرد اتحادیه اروپا: «دادگاه عمومی صلاحیت دارد نسبت به دعاوی مورد اشاره در مواد ۲۶۳، ۲۶۵، ۲۶۸، ۲۷۰، ۲۷۲ رسیدگی بدو. تصمیم‌گیری کند، به استثنای مواردی که به موجب ماده ۲۵۷ در دادگاه اختصاصی واگذار شد. یا رسیدگی به مواردی که در اساسنامه برای دیوان دادگستری در نظر گرفته شده است. اساسنامه ممکن است صلاحیت دادگاه عمومی را برای سایر انواع دعا یا دادرسی پیش‌بینی کند. تصمیمات صادره توسط دادگاه عمومی به موجب این بند، تنها در موارد قانونی، تحت شرای. حدودی که در اساسنامه تعیین می‌شود، می‌تواند مشمول حق تجدیدنظرخواهی در دیوان دادگستری باشد».

۴. ماده ۵۶ اساسنامه دیوان دادگستری اتحادیه اروپا: «تجدیدنظرخواهی ممکن است نسبت به رأی نهایی دادگاه عموم. آرای که فقط راجع به بخشی از مسائل ماهوی اتخاذ شده یا در مورد موضوع آیینی مربوط به ادعای عدم صلاحیت یا عدم پذیرش رسیدگی است، ظرف دو ماه از زمان ابلاغ رأی تجدیدنظرخواسته، نزد دیوان دادگستری اتحادیه اروپا طرح شود. چنین درخواست تجدیدنظری ممکن است توسط هر یک از طرفین که به طور کلی یا جزئی در ارائه استدلالش ناموفق بوده است، اقامه شود...».

۵. پذیرش ایراد عدم صلاحیت با توجه به اختیارات وسیع شورا در اتخاذ تصمیم در چارچوب سیاست خارج، امنیتی مشترک تحت فسخ. از عنوان پنجم معاهده اتحادیه اروپا. ماده ۲۱۵ معاهده کارکرد اتحادیه اروپا، بسیار اندک است. دیوان دادگستری اروپا در پرونده Kala Naft علیه شورا چنین استدلالی را نادیده

تصمیم‌گیری مانند الزام به بیان دلایل کافی مندرج در بند دوم ماده ۲۹۶ معاهده کارکرد، نقض معاهدات یا هر هنجار قانونی مانند نقض منشور حقوق بنیادین اتحادیه اروپا^۱ و کنوانسیون اروپایی حقوق بشر^۲ می‌شود. از این میان، اشخاص مورد تحریم به طور قابل توجهی به دو حق بنیادین، یکی حق حمایت قضایی مؤثر شامل دادرسی منصفانه، الزام به بیان دلایل و ارائه یک مبنای محکم برای حمایت از این دلایل^۳؛ و دیگری حق دفاع، شامل حق شنیده شدن و حق دسترسی به پرونده^۴ استناد نموده‌اند. برای نمونه، در پرونده خطوط کشتی‌رانی جمهوری اسلامی ایران علیه شورای اتحادیه اروپا، دادگاه تحریم‌های اعمال شده علیه این شرکت و هفده شرکت دیگر را به دلیل اشتباه آشکار در ارزیابی شواهد ابطال کرد^۵؛ به این شرح که شورا ابتدا خطوط کشتی‌رانی ایران را بر اساس دو معیار فهرست کرد: نخست، مشارکت در اشاعه تسلیحات هسته‌ای و دوم، کمک به نهادهای فهرست شده برای فرار از تحریم‌ها. پس از آنکه دیوان دلایل شورا برای فهرست‌بندی‌ها تحت معیار دوم را بسیار مبهم دانست^۶، به ارزیابی حقایق مربوط به دخالت این شرکت در اشاعه هسته‌ای ایران پرداخت. دادگاه اعلام کرد شواهد ارائه شده از سوی شورا این ادعا را که خطوط کشتی‌رانی جمهوری اسلامی ایران در اشاعه هسته‌ای دست داشته است، تأیید نمی‌کند^۷. همچنین ادعای شورا مبنی بر اینکه نمی‌تواند محموله‌های خاصی از مواد مرتبط با اشاعه هسته‌ای را به دلیل ماهیت مخفیانه چنین فعالیت‌هایی شناسایی کند، رد کرد^۸. قابل اشاره است که با اعلام بطلان مصوبات شورا، این نهاد طبق ماده ۲۶۶ معاهده عملکرد اتحادیه اروپا^۹، ملزم به انجام اقدامات لازم برای اجرای رأی دیوان دادگستری اتحادیه اروپا است. پیرو طرح دعوی

گرف. بیان کرد مفاد معاهدات، صلاحیت شورا را برای اعمال تحریم تعیین می‌کند. ماده ۲۹ معاهده اروپا. ماده ۲۱۵ معاهده عملکرد اتحادیه اروپا، فی نفسه به شورا این اختیار را می‌دهد که «اقدامات محدودکننده مستقل، متمایز از اقداماتی که به طور خاص توسط شورای امنیت توصیه می‌شود» اتخاذ کند.

1. Charter of Fundamental Rights of the European Union
2. European Convention on Human Rights

۳. مندرج در موا. و ۱۳ کنوانسیون اروپایی حمایت از حقوق بش. آزادی‌های اساس. ماده ۴۷ منشور حقوق بنیادین اتحادیه اروپا.

۴. مقرر در بن. ماده ۴۱ منشور حقوق بنیادین اتحادیه اروپا.

5. Judgment, Case T489/10, Islamic Republic of Iran Shipping Lines (IRISL. Council and Commission, 16 September 2013.

6. Paras. 57-58.

7. Para. 72.

8. Paras. 6. 66.

9. Article 266 of Treaty on the Functioning of the European Union

«مؤسسه، ارگان، اداره یا نهادی که عمل آنها باطل اعلام شده یا عدم اقدام آنها مغایر با معاهدات اعلام شده است، ملزم به انجام اقدامات لازم برای اجرای رأی دیوان دادگستری اتحادیه اروپا هستند».

بانک ملت در دیوان دادگستری اتحادیه در سال ۲۰۱۰، نیز تصمیمات شورا که با دلایل مبهم و واهی تحریم مشابهی را علیه بانک ملت اعمال نموده بود، ابطال کرد.^۱ در پرونده دیگری معروف به کادی که به نحو مختصر به آن اشاره می‌شود، شخصی به نام کادی در فهرست اشخاص مظنون به حمایت مالی از تروریسم قرار گرفت و تمام اموال وی به نفع جامعه اروپایی توقیف شد.^۲ کادی در ۱۸ دسامبر ۲۰۰۱ دادخواستی را علیه تصمیم شورا و اتحادیه اروپا در دادگاه‌های بدوی این اتحادیه به دلایل نقض حقوق اساسی در خصوص دادرسی عادلانه، احترام به اموال و تناسب اقدامات و نیز نقض حق تجدیدنظر مؤثر ثبت نمود و خواستار ابطال مقررات شماره ۲۰۶۲/۲۰۰۱ و ۴۶۷/۲۰۰۱ شد. دادگاه بدوی تمایلی برای بررسی عملکرد شورای امنیت و مطرح نمودن بحث انطباق اقدام شورای امنیت با حقوق اساسی افراد نشان نداد و چنین استدلال نمود، از آنجا که قطعنامه‌های شورای امنیت برای کشورهای عضو الزام‌آورند و بر مبنای عرف بین‌المللی این موضوع نیز اثبات شدنی است، لذا نمی‌توان به قواعد داخلی کشورها برای فرار از اجرای آنها استناد نمود.^۳ در نهایت، دادگاه با ردّ ادعاهای کادی، اقدامات شورای اتحادیه اروپا را قانونی تشخیص داد.^۴ سپس کادی به طرح دعوای تجدیدنظر از رأی دادگاه بدوی در دیوان دادگستری اروپایی اقدام نمود. این دیوان در رأی خود ضمن ردّ ادعاهای کمیسیون اتحادیه اروپا و پذیرش ادعاهای کادی، رأی بدوی را نقض کرد.^۵ این دیوان مقرر کرد اتحادیه اروپا نمی‌تواند در اجرای قطعنامه‌های شورای امنیت از رسیدگی‌های معمول قضایی طفره رفته، تفسیرهای معقول و عادی از مقررات خود را نادیده انگارد؛ از این رو، ضمن احترام کامل به حقوق بین‌الملل، فرصت جهت تفسیر قطعنامه‌های شورای امنیت وجود دارد و این دو موضوع منافاتی با یکدیگر ندارند.^۶ همچنین دیوان اعلام نمود که حقوق مطروحه در کنوانسیون حقوق بشر اروپایی به عنوان اصول کلی محسوب می‌شود و قانونی بودن اقدامات صرفاً منوط به احترام کامل به این مقررات است.^۷ بنابراین در این رأی، اولاً به استقلال سیستم حقوقی اتحادیه اروپا نسبت به سازمان‌ها از جمله سازمان ملل متحد قطعیت و ثانیاً بر غیرقابل اغماض بودن حقوق اساسی افراد در سیستم‌های حقوقی اشاره شده است.

1. Case T-496/10, Bank Mella. Council of the European Union, 29 January 2013. Appeal Case before the Court of Justice C-176/13

2. Council Regulations 2001/467 and 2062/2001

3. Judgments of 21 September 2005 (Case T-306/01 Yusuf and Al Barakaat International Foundation. Council and Case T-315/01 Kad. Council and Commission.), para 182.

4. Ibid, Paras. 132-3, 182, 225, 231.

5. Judgment of the Court (Grand Chamber) o. September). 2008, Joined Cases C-402/0. and C-415/05.

6. Ibid, Para. 54.

7. Ibid, Para. 283.

علاوه بر موارد یادشده، دیوان دادگستری اتحادیه اروپا در تاریخ ۲۱ دسامبر ۲۰۲۱ پیرو درخواست دادگاه عالی منطقه‌ای هامبورگ برای ارائه تفسیر از مقررات انسداد این اتحادیه در دعوای بانک ملی ایران علیه تلکام دویچه‌لند آلمان به علت پایان همکاری طرف خارجی متأثر از تحریم‌های ثانویه آمریکا، چنین اعلام کرد.^۱ بر اساس ماده ۵ قانون انسداد، اشخاص مندرج در ماده ۱۱ این قانون، از رعایت الزامات یا ممنوعیت‌های مقررات کشور ثالث (تحریم‌های ثانویه)، حتی در صورت نبود دستور مستقیم از سوی مقامات اداری یا قضایی آن کشور منع می‌شوند و نمی‌توانند قراردادهای منعقدۀ با اشخاص تعیین‌شده در لیست تحریم‌ها را بدون ارائه دلیلی موجه و صرفاً به سبب واهمه از مجازات و تحریم‌های کشور ثالث لغو کنند. لذا بیان دلیل و ارائه یک مبنای محکم برای حمایت از این دلایل چه در قرارداد نام شخص در لیست تحریم شورا و چه برای قطع همکاری به استناد تحریم، امری اساسی است.

با نظارت قضایی دادگاه‌ها، تعداد قابل توجهی از تحریم‌ها در روند رسیدگی قضایی حذف شدند و شورای اتحادیه اروپا در واکنش به لغو قضایی تحریم‌ها، اصلاحاتی را برای بهبود رویه‌های اعمال تحریم‌های اشخاص به منظور انطباق با استانداردهای تعیین‌شده از سوی دادگاه‌ها ارائه داد و متعهد شد که برای اشخاص و نهادهای تعیین‌شده، ابلاغیه در مورد اقدامات انجام‌شده علیه آنها صادر و دلایل آن را ارائه کند. علاوه بر این، شورا مکانیزمی را برای بررسی پیشنهادهای فهرست‌بندی‌شده از سوی کشورهای عضو و بررسی دوره‌ای فهرست‌های تحریم ایجاد کرد.^۲ این واقعیت نشان می‌دهد که روند بازنگری قضایی تحریم‌ها، شورا را بر آن داشت تا از تحریم‌هایی که در طرح کلی سیاست‌های تحریمی علیه ایران از اهمیت و محوریت کمتری نسبت به سایرین برخوردارند، چشم‌پوشی کند.^۳ بنابراین، اشخاص حقیقی و حقوقی مورد تحریم می‌توانند اعتراض خود را نسبت به تحریم‌های اتحادیه اروپا با استفاده از موارد مشروحه که به بطلان مصوبات شورا منجر می‌شود در دادگستری اتحادیه اروپا مطرح نمایند.

۲.۲.۲. نحوه مطالبه خسارت از تصمیمات غیرقانونی شورای اتحادیه اروپا

دیوان دادگستری اتحادیه اروپا بر اساس ماده ۲۶۸ معاهده کارکرد، صلاحیت دارد به دعای مربوط به جبران خساراتی که از سوی نهادها یا کارکنان آن در انجام وظایفشان

1. Case C124/20, Bank Melli Iran v. Telekom Deutschland GmbH, JUDGMENT OF THE COURT (Grand Chamber), 21 December 2021, para 96.

2. Council Regulation 267/2012 of March 23, 2012, art. 46, 2012 O.J. (L 88. (EU)

3. Op.cit, p.8.

ایجاد می‌شود، رسیدگی کند. در مورد خسارات ناشی از تصمیمات غیرقانونی شورای اتحادیه اروپا، این اتحادیه به موجب ماده ۳۴۰ همان معاهده موظف است مطابق با اصول کلی مشترک در نظام‌های حقوقی کشورهای عضو، هرگونه خسارتی را که نهادها یا کارکنان آن در اجرای وظایف خود وارد کرده‌اند، جبران کند. چنین حکمی در مواد ۶ و ۳۱ پیش‌نویس مسئولیت سازمان‌ها نیز پیش‌بینی شده است. به موجب این مواد، رفتار ارگان یک سازمان بین‌المللی در اجرای وظایفش با هر موقعیتی که آن ارگان نسبت به سازمان داشته باشد از نظر حقوق بین‌الملل، اقدام آن سازمان محسوب می‌شود و خسارت ناشی از آن عمل با تحقق مسئولیت بین‌المللی قابل مطالبه است.

در پرونده شرکت صفانیکو سپاهان علیه شورای اتحادیه اروپا با خواسته حذف نام این شرکت از ضمیمه هشتم مقررات شماره ۲۰۱۰/۹۶۱ و جبران خسارت ناشی از این تصمیم^۱، دادگاه تصمیم نادرست شورا را ابطال و مبلغ ۵۰ هزار یورو برای جبران خسارت غیرمادی تعیین کرد^۲؛ به این شرح که پیرو تصمیم شورای اتحادیه اروپا^۳، نام شرکت صفانیکو در فهرست نهادهای درگیر در اشاعه هسته‌ای و در فهرست پیوست هشتم مقررات شورای اتحادیه اروپا در مورد اقدامات محدودکننده علیه ایران^۴ درج شد، با این ادعا که شرکت صفانیکو یک شرکت ارتباطی است و تجهیزات تأسیسات فردو (قم) را بدون اعلام به آژانس بین‌المللی انرژی اتمی تهیه کرده است^۵.

صفانیکو پس از اطلاع از این موضوع طی نامه‌ای در تاریخ ۷ ژوئن ۲۰۱۱ از شورای اتحادیه اروپا درخواست کرد تا ضمیمه هشتم مقررات شماره ۲۰۱۰/۹۶۱ را با حذف نام این شرکت اصلاح کند و در ۲۲ ژوئیه ۲۰۱۱، دعوای ابطال و جبران خسارت را در دادگاه عمومی اتحادیه اروپا طرح کرد. دادگاه عمومی در خصوص دعوای ابطال مقررات یادشده اظهار داشت: در مورد اقدامات محدودکننده‌ای که افراد یا نهادها را به‌طور جداگانه تحت تأثیر قرار می‌دهد، باید اطمینان حاصل کرد که بر اساس یک مبنای محکم اتخاذ شده است؛

1. Case C-45/15 P, *Safa Nicu Sepahan Co v. Council of the European Union*, Application for (i) annulment in part of Council Implementing Regulation (EU) No 503/2011 of 23 May 2011 implementing Regulation (EU) No 961/2010 on restrictive measures against Iran (OJ 2011 L 136, p. 26) and Council Regulation (EU) No 267/2012 of 23 March 2012 concerning restrictive measures against Iran and repealing Regulation (EU) No 961/2010 (OJ 2012 L 88, p. 1), and (ii) compensation for damage, Judgment of the Court, 30 May 2017: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62015CJ0045&from=EN>
2. Ibid.
3. Council Decision 2011/299/CFSP of 23 May 2011 amending Decision 2010/413/CFSP (OJ 2011 L 136, p. 65)
4. Annex VIII to Council Regulation (EU) No 961/2010 of 25 October 2010 on restrictive measures against Iran and repealing Regulation (EC) No 423/2007 (OJ 2010 L 281, p. 1).
5. Decision 2011/299 and Implementing Regulation No 503/2011.

زیرا این اقدامات تأثیر قابل توجهی بر حقوق و آزادی‌های اشخاص می‌گذارد. به همین جهت از شورا خواست تا اطلاعاتی را در توجیه اتخاذ و حفظ اقدامات محدودکننده در مورد شرکت صفانیکو سپاهان ارائه کند. از آنجا که شورا صرفاً اعلام کرد اطلاعات موجود در مورد اتخاذ این اقدامات، یک پیشنهاد فهرست‌بندی شده از سوی یک کشور عضو است، دادگاه عمومی در بند ۳۸ رأی به این نتیجه رسید که شورا نتوانسته این ادعا را اثبات کند که صفانیکو سپاهان یک شرکت ارتباطی است که تجهیزات تأسیسات فردو را تأمین می‌کند و از آنجا که این ادعا تنها دلیل اتخاذ و تداوم اقدامات بازدارنده علیه صفانیکو سپاهان بود، دادگاه عمومی مقررۀ مورد بحث را ابطال کرد.

در مورد ادعای غرامت ارائه‌شده از سوی صفانیکو سپاهان، دادگاه عمومی مقرر کرد برای اینکه اتحادیه اروپا متحمل مسئولیت غیر قراردادی شود، باید اولاً عمل غیرقانونی رخ داده باشد، ثانیاً خسارت وارد و در نهایت میان رفتار مورد شکایت و خسارت ادعا شده رابطه سببیت وجود داشته باشد.^۱ در مورد رکن نخست، دادگاه عمومی یادآور شد، شرط رفتار غیرقانونی اتحادیه مستلزم نقض جلدی یک قاعدۀ حقوقی است که قصد اعطای حقوق به اشخاص را دارد. دادگاه عمومی اعلام کرد شورا با تصویب مقرراتی با شماره ۲۰۱۰/۹۶۱ و ۲۰۱۲/۲۶۷، قواعد حقوقی را که به اشخاص حقوق قانونی اعطا می‌کند، نقض کرده است.^۲ در حالی که شورا باید در تعیین اقدامات محدودکننده، حقوق اساسی افراد و نهادهای مربوطه را رعایت و اطلاعات یا شواهد لازم برای اتخاذ این اقدامات را جمع‌آوری می‌کرد.^۳ سپس دادگاه عمومی اعلام کرد اثبات میزان خسارت موجود و این واقعیت که چنین خسارتی به اندازه کافی در نتیجه مستقیم رفتار مورد شکایت بوده، بر عهده صفانیکو سپاهان است. با توجه به خواسته صفانیکو سپاهان مبنی بر جبران خسارت معنوی، دادگاه عمومی تشخیص داد که اتخاذ و حفظ اقدامات محدودکننده غیرقانونی در مورد صفانیکو سپاهان موجب ورود خسارت غیرمادی به آن شده است که حق دریافت غرامت را به این شرکت اعطا می‌کند.^۴ در مورد میزان این غرامت، دادگاه عمومی تشخیص داد ابطال تصمیم شورا گرچه میزان غرامت را محدود می‌کند اما نمی‌تواند خسارت وارده را به‌طور کامل جبران نماید. همچنین بیان کرد باید شدت نقض، مدت آن، عملکرد شورا و آثار این مقررۀ لحاظ شود و در نهایت میزان غرامت را ۵۰ هزار یورو تعیین کرد.^۵

۱۷۷

آیین دادرسی مدنی تطبیقی
Comparative Civil Procedure

مراجع صلاحیت‌دار
برای رسیدگی به
دعای مسئولیت
مدنی ناشی از
تحریم در سطح
ملی و بین‌المللی

1. Para. 47

2. Para. 50

3. Paras. 57,58

4. Paras. 59-61

5. Para. 85

6. Paras. 86,87

دادگاه در مورد جبران خسارت مادی، ادعای صفانیکو سپاهان را به دلیل اینکه ادعاهای مربوط به خسارات و میزان آن از سوی صفانیکو اثبات نشده است، رد کرد؛^۱ با این استدلال که میان خسارت ادعایی متحمل شده و کاهش گردش مالی و سودآوری صفانیکو سپاهان رابطه سببیت وجود ندارد و حتی اگر بتوان از وجود اقدامات محدودکننده مربوط رابطه علت و معلولی را استنباط کرد، صفانیکو سپاهان مدرکی ارائه نکرده تا وسعت خسارت مشخص شود.^۲ در بخشی دیگر شرکت صفانیکو در مورد خاتمه قراردادهای خود اظهار داشت که در نتیجه اتخاذ اقدامات محدودکننده، این شرکت روابط تجاری خود با برخی شرکت‌ها مانند شرکت فولاد مبارکه و زیمنس را ازدست داده و متحمل خسارت شده است. دادگاه مقرر کرد عامل اصلی فسخ قرارداد موردنظر از سوی شرکت فولاد مبارکه، اتخاذ تدابیر محدودکننده برای شرکت صفانیکو نبوده است، بلکه به تأخیر در اجرای قرارداد مربوط می‌شود.^۳ دادگاه در بند ۱۲۵ رأی نیز بیان داشت در قرارداد منعقد با زیمنس، صفانیکو توانست ثابت کند ادامه فعالیت با استفاده از تامین‌کننده‌ای غیر از زیمنس امکان‌پذیر نیست.

شرکت صفانیکو طبق ماده ۵۶ اساسنامه دیوان دادگستری اتحادیه اروپا به دلیل عدم رعایت اصول تناسب و ارزیابی عادلانه خسارت و نقض بند دوم ماده ۳۴۰ معاهده عملکرد و بند ۳ ماده ۴۱ منشور، نسبت به رد غرامات مادی از سوی دادگاه بدوی و همچنین تعیین میزان غرامات غیرمادی به مبلغ محدود تجدیدنظرخواهی کرد. در مقابل شورا نیز ادعا کرد دیوان باید حکم تجدیدنظرخواسته در خصوص مفهوم «نقض به اندازه کافی جدی از یک قاعده قانونی» را نقض کند.

دیوان دادگستری اروپا ابتدا در تأیید حکم دادگاه بدوی بر ابطال تصمیم شورا بیان داشت حق حمایت قضایی مؤثر، شورا را ملزم می‌کند که در صورت اعتراض، اطلاعات یا شواهدی را ارائه دهد که دلایل اتخاذ تدابیر محدودکننده علیه اشخاص حقیقی یا حقوقی را ثابت کند؛ در نتیجه دادگاه عمومی به درستی در بندهای ۶۸ و ۶۹ رأی تجدیدنظرخواسته تشخیص داده است که نقض این تعهد در مدت تقریباً سه سال، نقض به اندازه کافی جدی از یک «قاعده قانونی که قصد اعطای حقوق دارد» محسوب می‌شود. در مورد خسارات وارده به صفانیکو، دیوان مقرر کرد که ادعاهای مربوط به خسارات و میزان آن از سوی صفانیکو اثبات نشده و این شرکت مدرکی ارائه نکرده است که حقیقت و میزان خسارت وارده را مشخص نماید؛ لذا باید پذیرفت که چنین اصولی در این مورد نمی‌تواند این نتیجه

1. Paras. 99, 10, 104

2. Paras. 145, 147

3. Paras. 115, 116

را تغییر دهد که صفانیکو سپاهان باید دلیل قاطعی بر وجود آن ارائه دهد. در نهایت، دادگاه تجدیدنظر با ردّ دلایل مورد استناد هریک از طرفین، رأی دادگاه بدوی را عیناً تأیید کرد. بنابراین، تصمیمات شورا در صورت نقض دادرسی عادلانه، عدم ارائه دلایل کافی، نقض حقوق اساسی نهادها و افراد مشمول لیست تحریم، نقض معاهدات و قاعده قانونی که قصد اعطای حقوق دارد و همچنین ارزیابی اشتباه، قابل ابطال است و برای مطالبه خسارت لازم است ارکان آن شامل نقض قواعد، ورود خسارت و وجود رابطه سببیت میان آنها اثبات شود. مذاقه در چنین آرای می تواند برای طرح دعای آتی و نحوه استدلال و ارائه دلایل برای رسیدن به نتیجه مطلوب، مورد استفاده قرار گیرد.

در نهایت قابل اشاره است، در صورتی که خواهان این دعای، دولت یا دارای ارتباط نزدیک با بخش دولتی (به ویژه بخش دولتی مرتبط با حوزه تحریمی) باشد، امکان موفقیت در دعوی پایین تر است؛ زیرا در این دعای اصولاً شخص مورد تحریم، تصمیم شوری اتحادیه اروپا را به دلایلی از جمله عدم ارزیابی درست و عدم رعایت حق حمایت قضایی یا حق استماع به چالش می کشد و عدم ارتباط با بخش مورد تحریم را به اثبات می رساند. حال زمانی که شخص مورد تحریم، دولت یا نزدیک به دولت باشد، اثبات عدم ارتباط آن با بخش تحریمی دشوار است؛ همان طور که دعای وزارت نیرو^۱ و بانک مرکزی^۲ علیه تصمیم شورا در دیوان دادگستری اروپا با شکست مواجه شد.

۲.۳. امکان طرح دعوی ناشی از اعمال تحریم در دیوان اروپایی حقوق بشر^۳

کنوانسیون اروپایی حقوق بشر نخستین پیش نویس حقوق بشری است که یک نهاد قضایی را در جهت نظارت بر حسن انجام آن پیش بینی نموده است. این مرجع فراملی توانسته است نقش حمایتی قابل توجهی را در تضمین و حمایت از حقوق بشر، نه تنها در اروپا، بلکه در توسعه و تحول حقوق بین الملل ایفا نماید (قاری سید فاطمی، ۱۳۷۹: ۱۴۱).

دیوان اروپایی حقوق بشر در سال ۱۹۵۹ به عنوان نهاد قضایی در ساختار شورای اروپا تأسیس شد. این دیوان علاوه بر آنکه به عنوان مفسر کنوانسیون اروپایی حقوق بشر^۴ عمل می کرد، در صورتی که شکایت در مورد نقض کنوانسیون از سوی کمیسیون حقوق بشر پذیرفته و به آن ارجاع می شد، حکم مقتضی صادر می گردید. با لازم الاجرا شدن پروتکل شماره ۱۱ در سال ۱۹۹۸، سیستم دوحله ای نظارت بر کنوانسیون اروپایی

1. Case T-564/12 Ministry of Energy Council

2. Case C-266/1. Central Bank of Iraq Council

3. European Court of Human Rights (ECtHR)

4. Convention of Human Rights (ECHR)

حقوق بشر که شامل رسیدگی به شکایات از سوی کمیسیون اروپایی حقوق بشر پیش از رسیدگی دادگاه می‌شد، به رسیدگی یک مرحله‌ای تبدیل شد و دیوان جدید اروپایی حقوق بشر با هدف تسریع در رسیدگی رأساً به شکایات علیه نقض حقوق مقرر در کنوانسیون پرداخت (Goldstein, ۲۰۰۳: ۳).

دیوان جدید اروپایی حقوق بشر در پایان سال ۱۹۹۸ به یک مرجع دائمی تبدیل و صلاحیت آن بر همه کشورهای عضو شورای اروپا اجباری شد.^۱ بر اساس ماده ۳۲ کنوانسیون اصلاحی حقوق بشر، این دیوان به همه موضوعات مربوط به تفسیر کنوانسیون و اجرای آن شامل صلاحیت بررسی هرگونه نقض ادعایی مفاد کنوانسیون و پروتکل‌های آن از سوی طرف متعاقد، ارائه نظریه مشورتی بنابه درخواست کمیته وزیران در مورد مسائل حقوقی مربوط به تفسیر کنوانسیون و پروتکل‌های آن^۲، بررسی تبعیت طرفین متعاقد از رأی نهایی دیوان در صورت درخواست کمیته وزیران^۳ و در نهایت تصمیم‌گیری در مورد صلاحیت خود در صورت بروز اختلاف^۴، رسیدگی می‌کند.

دیوان یادشده می‌تواند بر اساس مواد ۳۳ تا ۳۵ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، تقاضاهای رسیدگی از کشور عضو، اشخاص، سازمان‌های غیردولتی و یا گروه‌ها و جمعیت‌هایی که مدعی قربانی نقض حقوق بشر و موازین پیش‌بینی شده در کنوانسیون و یا پروتکل‌های ضمیمه آن از سوی یکی از کشورهای عضو کنوانسیون هستند، دریافت کند. یکی از نکات مثبت ماده ۳۴، امکان مراجعه اشخاص - صرف نظر از تابعیت آنها - به دیوان یادشده است.^۵ «شهروندان غیر اتباع کشورهای عضو دیوان می‌توانند نسبت به نقض حقوق مصرح در کنوانسیون توسط یکی از کشورهای عضو کنوانسیون به دادگاه شکایت برند. این چنین حقی به‌ویژه برای مهاجران، پناهندگان و ساکنان غیر تبعه کشورهای اروپایی به‌عنوان یک منبع حمایتی قابل توجه به‌شمار می‌رود» (قاری سید فاطمی، ۱۳۷۹: ۱۳۹). همچنین شاکی باید اثبات نماید که به مراجع داخلی تا آخرین مرحله برای احقاق حقوقش مراجعه نموده اما مؤثر واقع نشده است.

بنابراین، امکان طرح دعوا به دلیل نقض حقوق معین‌شده در کنوانسیون در اثر اعمال تحریم‌ها با لحاظ شرایطی که بیان شد، فراهم است. برای مثال، در برخی موارد با قرار

1. Article. 19

2. Articles. 3. 34

3. Article. 47

4. Article. 46

5. Article. 32, para 2

ع. طبق ماده یک کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، طرف‌های معظم متعاقد، حقوق آزادی‌های تعریف‌شده در کنوانسیون را برای برای هر کس که در قلمرو صلاحیت قضایی خود قرار دارد، تضمین خواهند کرد.

دادن اشخاص در لیست تحریم‌ها از سوی شورای اتحادیه اروپا، حق بهره‌مندی از محاکمه عادلانه و اطلاع از دلایل اتهام خود و حق فرصت کافی برای دفاع مندرج در ماده ۶ کنوانسیون حقوق بشر نقض شده است. چنانچه دیوان نقض پیش‌گفته را احراز کند، برابر ماده ۴۱ کنوانسیون یادشده، در صورت ضرورت، باید جبران عادلانه خسارت زیان‌دیده را نیز فراهم نماید.

از تاریخ صدور رأی، هریک از طرفین پرونده به مدت سه ماه مهلت دارند تا در موارد استثنایی، ارجاع پرونده به شعبه عالی را تقاضا نمایند. در صورتی که پرونده مربوط به یک مسئله جدی ناشی از تفسیر یا اجرای کنوانسیون یا پروتکل‌های الحاقی آن یا یک موضوع جدی با اهمیت عمومی باشد، هیئتی از پنج قاضی شعبه عالی در این زمینه تصمیم می‌گیرند. چنانچه آن هیئت، تقاضا را بپذیرد، لازم است شعبه عالی با صدور حکم در مورد پرونده اتخاذ تصمیم نماید.^۱

به موجب ماده ۴۶ کنوانسیون، طرفین پرونده متعهدند که از رأی قطعی تبعیت کنند. همچنین این رأی به کمیته وزیران ارسال می‌شود تا بر اجرای آن نظارت نماید. اگر کمیته وزیران تشخیص دهد که یک طرف از تبعیت از حکم قطعی امتناع می‌ورزد، می‌تواند پس از ابلاغ رسمی به مستنکف، با تصمیمی که با اکثریت دو سوم آرای نمایندگانی که حق حضور در کمیته را دارند، این مسئله را به دیوان ارجاع دهد. اگر دیوان نقض را تأیید کند، پرونده را برای اتخاذ اقدامات لازم به کمیته وزیران ارجاع می‌دهد و در صورت عدم تشخیص نقض از سوی دیوان، آن کمیته باید تحقیقات خود را بر روی آن پرونده پایان دهد.

نتیجه‌گیری

دعوی مسئولیت ناشی از اعمال تحریم در مراجع قضایی بین‌المللی شامل دیوان بین‌المللی دادگستری، دیوان دادگستری اتحادیه اروپا و دیوان اروپایی حقوق بشر، حسب مورد قابل طرح و پیگیری است. دیوان بین‌المللی دادگستری با پذیرش صلاحیت خود نسبت به دعوی مطروحه از سوی دولت جمهوری اسلامی ایران بر مبنای عهدنامه مودت، وارد رسیدگی ماهوی شده است. در این مرحله از رسیدگی، احراز مغایرت تحریم‌های یک‌جانبه امریکا با موازین حقوق بین‌الملل برای تحقق مسئولیت و سپس احراز رابطه سببیت میان خسارات وارده و اعمال تحریم‌ها در ایجاد تعهد به جبران خسارات نقش اساسی دارد. پس از صدور رأی، هر عضو ملل متحد بر اساس ماده ۹۴ منشور، متعهد است در هر دعوی که او طرف آن است، از تصمیم دیوان تبعیت کند. دیوان دادگستری

اتحادیه اروپا مرجع دیگری است که طبق بند نخست ماده ۲۵۶ معاهده کارکرد اتحادیه اروپا، فرصت بازبینی قضایی را برای اشخاص متأثر از تحریم نسبت به تصمیمات شورای اتحادیه اروپا در تحریم اشخاص فراهم کرده است. دیوان اروپایی حقوق بشر نیز به عنوان نهاد قضایی این اتحادیه در جهت نظارت بر حسن اجرای کنوانسیون اروپایی حقوق بشر می‌تواند به نقض حقوق مندرج در کنوانسیون بنابه درخواست اشخاص متأثر از تحریم رسیدگی کند و در صورت احراز نقض، بر اساس ماده ۴۱ این کنوانسیون، جبران عادلانه خسارت زیان‌دیده را فراهم نماید.

علاوه بر مراجع قضایی نامبرده، امکان‌سنجی پیگیری این حق در مراجع غیرقضایی از طریق نهادهای نظارتی سازمان ملل متحد به موجب مواد ۱۰، ۱۱، ۱۳، ۴۰ و ۴۱ منشور و آیین‌های نظارت بر حقوق بشر و آزادی‌های اساسی در قطعنامه‌های ۱۵۰۳ و ۱۲۳۵ از سوی شورای اقتصادی و اجتماعی ملل متحد، کمیته تحریم با نقش نهاد دادآور طبق قطعنامه ۱۹۰۴ شورای امنیت، نقاط تماس ملی از طریق دستورالعمل سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، درخواست حذف از فهرست تحریم از دفتر کنترل دارایی‌های خارجی امریکا (اوفک) بر اساس آیین رسیدگی مربوط به حذف از فهرست اتباع ویژه و افراد مسدودشده و در نهایت استفساریه از دیوان دآوری ایران و امریکا طبق بند ۱۷ ماده ۴ بیانیه کلی و بند ۳ ماده ۲ بیانیه حل و فصل دعاوی به عمل آمده است. به این ترتیب با روشن شدن ابعاد شکلی و آیینی مراجع صالح در دعوی مسئولیت ناشی از اعمال تحریم، تلاش شده است مسیر دادخواهی زیان‌دیدگان برای مطالبه حق خویش تسهیل گردد تا علاوه بر دستیابی آنها به نتیجه مطلوب، با اثبات اثرگذاری تحریم‌ها بر جمعیت غیرنظامی در مراجع صالح، امکان حصول نوعی هم‌گرایی جهانی بر کاهش اعمال تحریم‌های مغایر با موازین حقوق بین‌الملل فراهم شود.

منابع و مآخذ

۱. انصاری، مصطفی (۱۳۸۷). شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد. فصلنامه حقوق خصوصی، ۵ (۱۳)، آذر ۱۳۸۷.
۲. ابراهیم‌گل، علیرضا (۱۳۹۸). مسئولیت بین‌المللی دولت: متن و شرح مواد کمیسیون حقوق بین‌الملل. چاپ یازدهم. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش.
۳. اسدی، بهنام (۱۳۹۷). شناخت مرجع قضایی صالح در منازعات ناشی از مسئولیت مدنی. فصلنامه علمی - حقوقی قانون یار، ۲ (۷).
۴. بیگزاده، ابراهیم (۱۳۹۱). حقوق سازمان‌های بین‌المللی. چاپ دوم. تهران: انتشارات مجد.
۵. جنیدی، لعیا و راضی، سپیده (۱۴۰۰). تأثیر تحریم بر مقابله مؤثر با کرونا و مسئولیت ناشی از آن. مجله حقوقی بین‌المللی، (۶۵).

۶. جنیدی لعی (۱۳۹۹). تمهیدات لازم برای توفیق نهایی در لاهه. روزنامه ایران، ۹۹/۱۲/۱۸.
۷. حدادی، مهدی و احدی کرتق، علی (۱۳۹۶). بررسی ماهیت و ابعاد «عمل متقابل» در قانون صلاحیت دادگستری ایران برای رسیدگی به دعاوی مدنی علیه دولت‌های خارجی. مجله حقوق خصوصی، ۱۳ (۲).
۸. راضی، سپیده (۱۴۰۱). مسئولیت مدنی ناشی از اعمال تحریم. رساله دکتری رشته حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.
۹. شافع، میرشهبیز و دولاح، عبدالصمد (۱۳۹۵). تحلیل رویه شورای امنیت در مدیریت نقض‌های شدید حقوق بشر. فصلنامه سیاست خارجی، ۵ (۳).
۱۰. صفایی، سید حسین (۱۳۹۶). حقوق مدنی، اشخاص و اموال. جلد نخست. چاپ ۲۳. تهران: نشر میزان.
۱۱. شمس، عبدالله (۱۳۹۱). آیین دادرسی مدنی، دوره پیشرفته. جلد نخست. چاپ ۲۸. تهران: نشر دراک.
۱۲. قاری سید فاطمی، محمد (۱۳۷۹). دادگاه جدید اروپایی حقوق بشر. مجله حقوقی بین‌المللی، ۱۸ (۲۵).
۱۳. میرعباسی، سید باقر (۱۳۶۳). بررسی اجمالی سازمان و صلاحیت دیوان بین‌المللی دادگستری لاهه. مجله حقوقی بین‌المللی، ۱ (۱).
۱۴. ممتاز، جمشید؛ عزیزاده مسعود؛ و زرنشان، شهرام (۱۳۹۵). تأملی دوباره بر اصل رضایی بودن صلاحیت در عملکرد دیوان بین‌المللی دادگستری. مجله حقوقی بین‌المللی، ۳۳ (۵۵).
۱۵. منظور، داوود و مصطفی پور، منوچهر (۱۳۹۲). بازخوانی تحریم‌های ناعادلانه: ویژگی، اهداف و اقدامات. فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی، (۲).

References

A) Books & Articles:

16. Ansari, Mustafa (2008). UN Human Rights Council. Private Law Journal, 5 (13), December. (In Persain)
17. Achilleas, Philippe (2020). United Nations and sanctions, Economic Sanctions in International Law and Pract. Taylor & Francis Group.
18. Begzadeh, Ebrahim (2011). Laws of International Organizations. Second edition. Tehran: Majd Publications. (In Persain)
19. Chachko, Elena (2019). Foreign Affairs in Court: Lessons from CJEU Targeted Sanctions Jurisprudence. The Yale journal of international law, 44 (1).
20. Crowell & Moring LLP (2014). The Foreign Sovereign Immunities Act: 2014 Year in Review, law and Business Review of The Americas, Vol. 22.
21. Cortright, David et al. (2009). Human Rights and Targeted Sanctions: An Action Agenda for Strengthening Due Process Procedures, Fourth Freedom Forum and Kroc Institute for International Peace Studies at the University of Notre Dame.
22. Kaempfer, William & Anton D. Lowenberg (1999). Unilateral Versus Multilateral International Sanctions: A Public Choice Perspective, International Studies Quarterly.
23. Helmut Philipp Aust (2008). Between Self-Assertion and Deference: European Courts and their Assessment of UN Security Council Resolutions, Anuario Mexicano de Derecho Internacional (AMDI), Vol. VIII.
24. High commissioner (2022). Iran: Unilateral sanctions and overcompliance constitute serious threat to human rights and dignity – UN expert, publish in United Nations human rights, 19 May 2022.
25. Gestri, Marco (2016). Sanctions Imposed by the European Union: Legal and Institutional Aspects, Publish by Brill.
26. Goldstein, Leslie, Cornel Ban (2003). The Rule of Law and the European Human Rights Regime, SP/Center for the Study of Law and Society Faculty Papers Working (University of California, Berkeley).

27. Joneydi, Ilaya & Sepideh Razi (2021). International Responsibility of the U.S. Arising from the Impacts of Its Sanctions on Iran's Covid-19 Response. *International Law Review*, Vol. 38, Issue 65 - Serial Number 65 (In Persian).
28. Jamshid Momtaz, Masoud Alizadeh, Shahram Zarneshan (2017). A New Reflection on "Consensual Jurisdiction" in the Practice of the International Court of Justice, Vol. 33, Issue 55 - Serial Number 55, January. (In Persian).
29. Kinnari Bhatt & Gamze Erdem (2021). OECD National Contact Points as Sites of Effective Remedy: New Expressions of the Role and Rule of Law within Market Globalization?, *Business and Human Rights Journal*, Vol. 6, Issue 3.
30. Manzoor, Dawood (2013). Manouchehr Mustafapour, Rereading unfair sanctions: features, goals and measures, *Financial and Economic Policy Quarterly*, No. 2 (In Persian).
31. Niederberger, Aurel & Thomas Biersteker (2022). UN Individual Sanctions Listing and Delisting Patterns and Their interaction with Autonomous Measures: Considerations for Mediators, *United Nations University*.
32. Ochoa Sanchez, Juan Carlos (2015). The Roles and Powers of the OECD National Contact Points Regarding Complaints on an Alleged Breach of the OECD Guidelines for Multinational Enterprises by a Transnational Corporation Published in the *Nordic Journal of International Law*, Vol. 84, issue 1.
33. Oshionebo E. (2013). 'The OECD Guidelines for Multinational Enterprises as Mechanisms for Sustainable Development of Natural Resources: Real Solutions or Window Dressing?', 17 *Lewis & Clark Law Review*.
34. Qari Seyed Fatemi, Mohammad (2019). New European Court of Human Rights. *International Legal Journal*, 18 (25), February. (In Persian)
35. Razi, Sepideh (2022). Doctoral thesis on Civil Liability Due to Imposing Sanctions, Faculty of Law and Political Sciences, University of Tehran, dated. (In Persian)
36. Schmidt, Julia (2022). The Legality of Unilateral Extra-territorial Sanctions under International Law. *Journal of Conflict and Security Law*, Vol. 27, Issue 1.
37. Shafe M & Dolah, An Analysis of the Security Council Procedures in Managing Severe Violations of the International Human Rights, Vol. 5, Issue 3 December 2016. (In Persian)
38. Tünde Huber, Katalin & Alejandro Rodiles (2012). An Ombudsperson in the United Nations Security Council: a Paradigm Shift? *Anuario Mexicano de Derecho Internacional*, Décimo Aniversario.
39. Whytock, Christopher A. (2013). Foreign State Immunity and the Right to Court Access. *Boston university law review*, Vol. 93.
40. Tosini, Stephen C (2014). Foreign Sovereign Standing to sue the united states in its own courts under the administrative procedure act, published by Penn Law: Legal Scholarship Repository.

B) Cases & Documents:

41. Case Behzad Ferdows et al v. United States Department of the Treasury, Office of Foreign Assets Control, November 5, 2020. Case C-45/15 P, *Safa Nicu Sepahan Co v. Council of the European Union*: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62015CJ0045&from=EN>
42. Case T-85/09, Yassin Abdullah Kadi vs. European Commission, 30 September 2010, GCEU, Judgment, available at: <http://curia.europa.eu>
43. Case ECFI, Ahmed Ali Yusuf and Al Barakat International Foundation v. Council of the European Union and Commission of the European Communities, Judgment in case T-306/01, 21 September 2005, available at: <http://curia.europa.eu> (last visited 9 November 2010).
44. Case ECFI, Yassin Abdullah Kadi v. Council of the European Union and Commission of the European Communities, Judgment in case T-315/01, available at: <http://curia.europa.eu> (last visited 9 November 2010)
45. Case T489/10, Islamic Republic of Iran Shipping Lines (IRISL) v Council and Commission, 16 September 2013.

۱۸۴

آیین دادرسی مقایسه‌ای
Comparative Civil Procedure

سال دوم / شماره سوم
بهار و تابستان ۱۴۰۵

46. Case C124/20, Bank Melli Iran v. Telekom Deutschland GmbH, JUDGMENT OF THE COURT (Grand Chamber), 21 December 2021
47. Case T-496/10, Bank Mellat v Council of the European Union, 29 January 2013. Appeal Case before the Court of Justice C-176/13 P.
48. Case T-14/14 & T-87/14 IRISL v Council
49. Case T-423/13 & T-64/14 Good Luck Shipping v Council; T-58/12 Nabipour v Council.
50. Case T-66/12 Sedghi & Azizi v Council
51. Case T-158/13 Iranian Aluminium Company v Council.
<https://www.europeansanctions.com/de-listing/>
52. Case T-564/12 Ministry of Energy v Council
53. Case C-266/15 P Central Bank of Iran v Council
54. Council of Europe, 'Recommendation CM/Rec (2016)3 of the Committee of Ministers to Member States on Human Rights and Business' (2 March 2016)
55. Council on Foreign Relations (CFR) 501.807 - Procedures governing delisting from the Specially Designated Nationals and Blocked Persons List.
56. Council Decision 2011/299/CFSP of 23 May 2011 amending Decision 2010/413/CFSP
57. Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts"2001.
58. Draft articles on the responsibility of international organizations" 2011.
59. Declaration of the Government of the Democratic and Popular Republic of Algeria (General Declaration), 19 January 1981.
60. OECD Guidelines for Multinational Enterprises, 2011.
61. OECD Watch, 'The State of Remedy under the OECD Guidelines: Understanding NCP Cases Concluded in 2019', OECD Watch Briefing Paper (17 June 2020).
62. Resolutions 44/215 of 22 December 1989, 46/210 of 20 December 1991, 48/168 of 21 December 1993, 50/96 of 20 December 1995, 52/181 of 18 December 1997, 54/200 of 22 December 1999, 56/179 of 21 December 2001, 58/198 of 23 December 2003, 60/185 of 22 December 2005, 62/183 of 19 December 2007, 64/189 of 21 December 2009, 66/186 of 22 December 2011, 68/200 of 20 December 2013, 70/185 of 22 December 2015, 72/201 of 20 2017 and 74/200 of 19 December 2019.
63. Resolutions on this subject, the most recent of which was resolution 70/151 of 17 December 2015, and Human Rights Council decision 18/120 of 30 September 2011 and resolutions 24/14 of 27 September 2013, 27/21 of 26 September 2014, 30/2 of 1 October 2015, 71/193 of 19 December 2016, Human Rights Council resolution 43/15 of 22 June 2020 and 45/5 of October 2020. General Assembly resolution 74/154 of 18 December 2019. <http://docstore.ohchr.org>
64. United Nations, General Assembly, Seventy-fourth session, Agenda item 70 (b), Resolution adopted by the General Assembly on 18 December 2019, Human rights and unilateral coercive measures.
65. UN.Doc.E/RES/1967/1235, 1996; UN.Doc.E/RES/1970/1503, revised in 2000 with Resolution 3/2000.